

Joanna Juszczak-Rygatko

Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie
Wydział Pedagogiczny

Kształtowanie podmiotowości ucznia w relacji do jego tożsamości

The Development of the Subjectivity of Pupils
in Relation to Their Identity

SŁOWA KLUCZOWE ABSTRAKT

edukacja, uczeń,
nauczyciel,
tożsamość,
podmiotowość

Poczucie podmiotowości ściśle wiąże się z podstawową zasadą dydaktyczną świadomego i aktywnego udziału najmłodszych w procesie edukacji. Dla ucznia motywujące jest postrzeganie i przeżywanie siebie jako podmiotu – jednostki mającej poczucie własnej odrębności wobec innych osób i otaczającego ją świata. Szczególnym obszarem zainteresowania pedagogów jest zatem z jednej strony istota podmiotowości, z drugiej zaś relacje zachodzące pomiędzy podmiotowością osób uczestniczących w interakcjach edukacyjnych. Dwupodmiotowość tych relacji powinna polegać na świadomym redukowaniu własnej podmiotowości nauczyciela na rzecz rozbudowywania i wspierania podmiotowości ucznia. Proces upodmiotowienia ma dwa wymiary, które opierają się na pozornie sprzecznych i wykluczających się zasadach: indywidualizacji i socjalizacji. Przenikanie się i integracja tych dwóch obszarów na gruncie edukacji prowadzi do kształtowania się działań wspierających indywidualny rozwój dziecka. Upodmiotowienie jest więc powiązane z jednej strony z tworzeniem obrazu samego siebie (tożsamości), a z drugiej pozostaje od tego obrazu zależne. Jest źródłem poczucia własnej wartości, która konstruuje tożsamość ucznia i ją wspiera. To wzajemne sprzężenie zwrotne oddziaływań między tożsamością i upodmiotowieniem kształtuje psychiczną dys-

pozycję statyczną (kim jestem?) i psychiczną dyspozycję dynamiczną (co mogę?). Podmiotowość w tej relacji to swoista nadbudowa tożsamości. Jest z nią powiązana wyznacznikami, które ją dynamizują w procesie upodmiotowienia ucznia. Są to: wiedza o sobie, własne preferencje ucznia, jego aktywność sprawcza oraz odpowiedzialność za własne działania. Kształtowanie podmiotowości ucznia należy zatem powiązać z pedagogicznymi działaniami, które będą rozbudowywać przede wszystkim jego indywidualną tożsamość.

KEYWORDS **ABSTRACT**

education, pupil,
teacher, identity,
subjectivity

The sense of subjectivity is closely related to the basic didactic principle of the conscious and active participation of young children in the process of education. It is motivating for a pupil to perceive and experience himself as a subject – it means an individual who is equipped with a sense of differentiation in relation to other people and the surrounding world. On the one hand, the particular field of interest of educationalists is the essence of subjectivity and, on the other hand, these are relations between people who take part in educational interactions. The dual subjectivity of these relations should consist of the intentional reduction of the teacher's subjectivity for the benefit of extending and supporting the subjectivity of pupils. The process of developing subjectivity has two dimensions based on two principles that seem to be mutually contradictory and inconsistent: individualization and socialization. The combination and integration of these two spheres at the level of education results in actions that support a child's individual development. Hence, on the one hand development of subjectivity is related to building an image of oneself (identity) and on the other hand it depends on this image. In this way, it is a source of self-esteem, which builds and supports pupil's identity. The mutual feedback between identity and the development of subjectivity forms a static mental disposition (Who am I?) and a dynamic psychical disposition (What can I do?). In this relation subjectivity is a kind of superstructure for identity. It is reflected in some indicators, that make identity more dynamic in the process of development of subjectivity. These are: self-awareness, pupil's own preferences, pupil's causal activity and responsibility for his or her own actions. Therefore, the development of a pupil's subjectivity should be supported by pedagogical actions that are focused on developing the pupil's individual identity.

Wprowadzenie: pojęcie podmiotowości

Aktywna postawa człowieka wobec otaczającej go rzeczywistości wynika z jego przeświadczenia, że ma on wpływ na kształtowanie środowiska, w którym funkcjonuje. Uwidacznia się to w świadomym i racjonalnym postępowaniu. Decydujące znaczenie w podejmowaniu inicjatywy i angażowaniu się w działania ma poczucie podmiotowości. Wiąże się ono ze świadomością bycia podmiotem, czyli postrzeganiem i przeżywaniem siebie jako podmiotu. Według określenia zamieszczonego w *Nowym słowniku pedagogicznym* W. Okonia podmiot to „jednostka ludzka mająca poczucie własnej odrębności wobec innych osób i otaczającego ją świata, poznająca ten świat i nań oddziałująca, kierująca własnym postępowaniem i odpowiedzialna za własne decyzje oraz za przestrzeganie norm moralnych i prawnych ustalonych przez społeczeństwo”¹. Jak pisze K. Chałas: „Podmiotowe usytuowanie człowieka w świecie wartości i odnoszenie się do nich stanowi płaszczyznę rozwiązywania problemów oraz uzdalnia do ich rozwiązywania, rozwijając przy tym siły twórcze, doskonaląc umiejętności, kształtując postawę odpowiedzialności”². W tym kontekście o podmiotowości można powiedzieć, że jest to zintegrowana struktura, która uwidacznia się w całościowym postępowaniu człowieka. Jest więc podmiotowość atrybutem człowieczeństwa i dlatego, jak pisze U. Ostrowska, „istnienie podmiotowe opiera się na fundamentalnym doświadczaniu wartości samego siebie, zaś podmiotowość jednostki współtworzy się w wyzwających ją interakcjach”³. To właśnie podmiotowość jest w perspektywie socjologicznej uznawana za podstawowy motywator sprawczego odniesienia do otoczenia i samego siebie (własnego Ja). Jak pisze K. Korzeniowski: „O podmiotowości ludzkiej mówimy, gdy działalność jest inicjowana i rozwijana przez jednostkę w sposób świadomy, według jej własnych, osobistych wartości i standardów”⁴. Waga wartości osobistych w odczuwaniu podmiotowości jest podkreślana przez wielu badaczy relacji społecznych.

Na gruncie pedagogiki podmiotowość rozpatrywana jest w wielu kontekstach. Termin ten odnoszony jest do człowieka, osoby, jednostki, ucznia, nauczyciela, ale również w kontekście sytuacyjnym mówi się o podmiotowości w rodzinie, w nauczaniu, w wychowaniu⁵. Szczególnym obszarem zainteresowania pedagogów jest zatem

¹ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001, s. 297.

² K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki. Godność, wolność, odpowiedzialność, tolerancja*, t. I, Kielce 2006, s. 31.

³ U. Ostrowska, *Doświadczanie wartości samego siebie przez podmioty edukacyjne szkoły wyższej w toku badań jakościowych*, [w:] *Doświadczanie wartości samego siebie w procesach edukacyjnych*, red. A.M. de Tchorzewski, Bydgoszcz 1997, s. 95.

⁴ K. Korzeniowski, *Edukacja – podmiotowość – demokracja. O przebiegłości demokratycznego rozumu*, [w:] *Podmiotowość w wychowaniu. Między ideą a realnością*, red. E. Kubiak-Szymborska, Bydgoszcz 1999, s. 27.

⁵ Por. M. Czerepaniak-Walczak, *Podmiotowość w perspektywie pedagogiki*, Szczecin – Gorzów Wielkopolski 1994.

z jednej strony istota podmiotowości, z drugiej zaś relacje zachodzące pomiędzy podmiotowością osób uczestniczących w interakcjach edukacyjnych. W edukacji szkolnej G.W. Shugar zwraca wręcz uwagę na wymóg dwupodmiotowości, gdzie osobami upodmiotowionymi powinny być zarówno uczeń, jak i nauczyciel⁶. Jednak nauczyciel w swoich działaniach dydaktyczno-wychowawczych winien świadomie redukować swoją podmiotowość na rzecz rozbudowywania i wspierania podmiotowości dziecka. J. Gęsicki pisał, że aktywności nauczycielskie mają polegać na „włączeniu wychowanka w linię aktywności wychowawcy i tworzeniu warunków, by wychowawca uczestniczył w linii aktywności wychowanka”⁷. Jak celnie określił to francuski pedagog M. Debesse, edukacja to proces, w którym odbierając wpływ wychowawczy, wychowanek staje się źródłem wpływu na wychowawcę⁸. Oznacza to, że w upodmiotowieniu ucznia rola nauczyciela powinna się zmieniać⁹. Ma ona polegać przede wszystkim na wspieraniu uczącego się w procesie poszukiwania własnej indywidualnej podmiotowości. Uczeń musi być traktowany jako podmiot wyposażony w te same co dorośli (nauczyciele) podstawowe kompetencje umożliwiające mu poznawanie świata i kontaktowanie się z nim. Inny jest tylko sposób ujawniania się i posługiwania tymi kompetencjami i inne są treści, które gromadzi z ich pomocą¹⁰. O podmiotowości ucznia mówimy wtedy, gdy jego działalność edukacyjna jest inicjowana i rozwijana przez niego samego, w sposób świadomy, według jego osobistych wartości i standardów, zgodnych z jego tożsamością.

Wszystkie czynności dydaktyczne, których celem jest ukształtowanie podmiotowości ucznia i przygotowanie go do samodzielnego uczestnictwa w życiu społecznym, są określane wspólnym terminem upodmiotowienie. Proces upodmiotowienia ma więc dwa wymiary, które opierają się na dwóch, pozornie sprzecznych i wykluczających się zasadach: indywidualizacji i socjalizacji. Na pozorną sprzeczność, tradycyjnie podkreślaną w różnych teoriach edukacji, opozycji między wspieraniem indywidualnego rozwoju dziecka a jego uspołecznieniem wskazuje J. Bruner¹¹. W rzeczywistości przenikanie się i integracja tych dwóch wymiarów na gruncie edukacji prowadzi do kształtowania się działań wspierających indywidualny rozwój dziecka i przystosowania go do warunków zbiorowego uczenia się w grupie rówieśniczej. „Zadaniem szkoły jest zapewnienie dziecku warunków takiego budowania i modelowania struktury własne-

⁶ G.W. Shugar, *Małe dziecko w sytuacji dwupodmiotowej: Jak powstaje i na czym polega struktura Działania Wspólnego?*, [w:] *Wychowanek jako podmiot działań*, cz. 1, red. M. Kofta, Warszawa 1989, s. 65-93.

⁷ J. Gęsicki, *Sytuacja ucznia w szkole*, Warszawa 1990, s. 46.

⁸ M. Debesse, *Etapy wychowania*, Warszawa 2007, s. 45.

⁹ Por. E. Kobyłecka, *Nauczyciel wobec współczesnych zadań edukacyjnych*, Kraków 2005, s. 22.

¹⁰ Por. J. Semków, *Świat wartości koniecznym punktem kształcącego się człowieka*, „Kultura i Edukacja” (2000)3-4, s. 97-103.

¹¹ J. Bruner, *Kultura edukacji*, Kraków 2006, s. 118.

go umysłu, które wspierają »linię naturalnego« i »linię społecznego« rozwoju. Dopiero harmonijne połączenie tych dwóch czynników sprzyja pomyślnemu rozwojowi jednostki¹². Upodmiotowienie jest więc powiązane z jednej strony z tworzeniem obrazu samego siebie (tożsamości), a z drugiej jest od tego obrazu zależne. Staje się źródłem poczucia własnej wartości, która konstruuje tożsamość ucznia i ją wspiera.

Związek podmiotowości z tożsamością

Problematyka tożsamości jest przedmiotem badań już od blisko stu lat, to jest od roku 1919, gdy po raz pierwszy został wprowadzony termin „tożsamość” przez chorwackiego psychoanalityka V. Tauska. Jednak intensywne zainteresowanie się tym zagadnieniem rozpoczęło się dopiero w latach sześćdziesiątych XX wieku i zostało wywołane przez prace E. Eriksona w Stanach Zjednoczonych¹³. Dlatego też definicyjne określenie koncepcji tożsamości dostarcza różnic znaczeniowych, wynikających z odmiennych nurtów teoretycznych. Jak charakteryzuje to A. Karnat-Napieracz, „tożsamość jednostkowa jest tym, co mieści się pomiędzy jaźnią biograficzną (*biographical self*) a jaźnią sytuacyjną (*situated self*), a raczej tym, co wynika z ich ciągłej koegzystencji¹⁴. Tożsamość człowieka formuje się oczywiście w toku całego jego życia. To ciągły proces powolnego, wręcz statycznego kształtowania się zespołu cech społecznych i kulturowych zogniskowanych w jednostce. Często podkreśla się także związek tożsamości jednostki z jej świadomością. Z. Bokszański opisuje to jako „ideę świadomego siebie podmiotu społecznego¹⁵. Tożsamość wyłania się zatem jako ciąg kolejnych stopni w procesie rozwoju świadomości podmiotowej (upodmiotowienia jednostki). Istnieje wzajemne oddziaływanie (relacja) między tożsamością (kim jestem?) i podmiotowością (co mogę?). Upodmiotowienie jest więc powiązane z jednej strony z procesem tworzenia obrazu samego siebie (tożsamości), a z drugiej jest od tego obrazu zależne relacyjnie. To wzajemne sprzężenie zwrotne oddziaływań między tożsamością i upodmiotowieniem pokazano na rys. 1. Katalityczne oddziaływanie tożsamości na podmiotowość i interakcyjne oddziaływanie podmiotowości poprzez nabywanie doświadczeń kształtuje zarówno psychiczną dyspozycję statyczną (kim jestem?), jak i psychiczną dyspozycję dynamiczną (co mogę?). Podmiotowość w tej relacji jest swoistą nadbudową tożsamości, natomiast tożsamość jest katalizatorem zmian podmiotowo-

¹² J. Bałachowicz, *Indywidualizacja jako postulat i konieczność współczesnej edukacji początkowej*, [w:] *Dziecko-uczeń a wczesna edukacja*, red. I. Adamek, Z. Zbróg, Kraków 2011, s. 21.

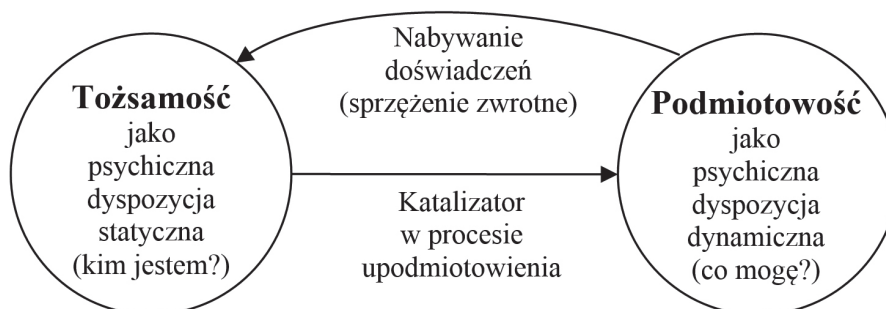
¹³ Zob. B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa 2003, s. 149.

¹⁴ A. Karnat-Napieracz, *Tożsamość, czyli świadomość redivivus*, Kraków 2009, s. 46.

¹⁵ Z. Bokszański, *Tożsamość, biografia i system działania – perspektywa Floriana Znanieckiego*, „Kultura i Społeczeństwo” (1988)3, s. 83.

ści (wpływa na jej konstrukcję i dynamizuje proces konstruowania, choć bezpośrednio nie bierze w nim udziału). Stąd już w prosty sposób można sformułować wniosek, że: „Uzyskiwanie świadomości samego siebie, rozumiane jako upodmiotowienie (w sensie filozoficznym to możliwość bycia i pozostawania sobą oraz wpływania na kształt bycia sobą wobec otaczającego świata) ma więc cechy wspólne z kształtowaniem tożsamości”¹⁶. W ten sam sposób pisał o tym J. Lipiec: „Aby zaistnieć i istnieć dalej, jednostka musi radykalnie odróżnić się od każdej innej jednostki i uczynić to tak zdecydowanie, by przekreślić jakiegokolwiek obawy o niewyraźność swej tożsamości. Co więcej, cały proces rozwoju jednostki jako dążenie do upodmiotowienia również podlega podobnym zasadom”¹⁷. Podmiotem jest zatem ten, kto wyposażony jest w tożsamość i ma tego świadomość (akceptuje ją).

Rys. 1. Interakcje relacji Tożsamość – Podmiotowość

Źródło: opracowanie własne.

Podmiotowość łączy się z pojęciem sprawczości, przyczynowości, wolności wyboru, odpowiedzialności. Aby uczeń mógł uzyskać status podmiotowy, muszą wystąpić określone elementy wyznaczające stan jego podmiotowości. E. Kubiak-Szyborska jako niezbędne wyznaczniki podmiotowości wyróżnia¹⁸:

- Własne preferencje w znaczeniu posiadania wartości uświadamianych przez ucznia, który rozumie i zna wartości, akceptuje je, wykazuje aktywność w zakresie ich kre-

¹⁶ A. Karnat-Napieracz, *Tożsamość, czyli świadomość redivivus*, dz. cyt., s. 54.

¹⁷ J. Lipiec, *Wolność i podmiotowość człowieka*, Kraków 1997, s. 65.

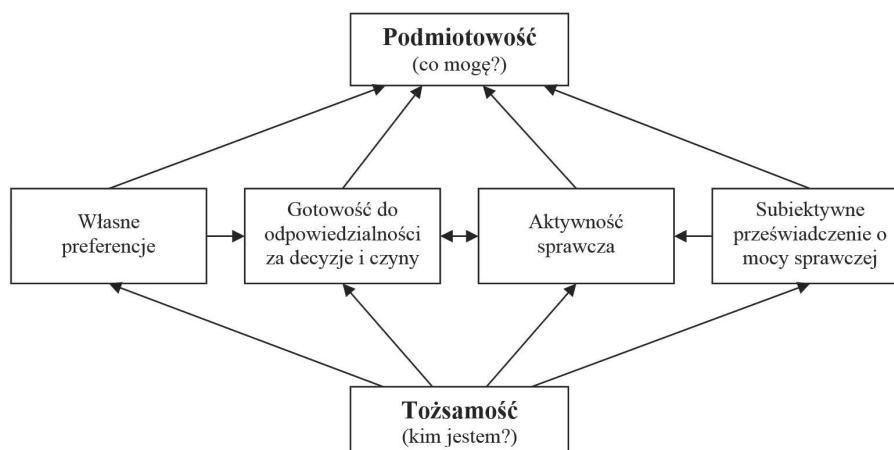
¹⁸ E. Kubiak-Szyborska, *Podmiotowość młodzieży akademickiej. Studium statusu podmiotowego studentów okresu transformacji*, Bydgoszcz 2003, s. 87.

acji. Wartości te potrafi on przekształcić w cel dążeń, wytyczyć na ich podstawie wizję własnej przyszłości, a następnie stworzyć programy działania.

- Aktywność sprawcza w znaczeniu działań ucznia zgodnych z własnymi preferencjami i uwzględniających dobro nie tylko własne, ale też innych. Efektem tych działań są zmiany w otaczającym go świecie. Dotyczy to także działań ukierunkowanych na gromadzenie wiedzy o sobie i rzeczywistości, podporządkowanie jej, a w efekcie budowanie obrazu własnej osoby i obrazu rzeczywistości.
- Gotowość ponoszenia odpowiedzialności za dokonywane wybory oraz podejmowane decyzje i czyny w znaczeniu faktycznej konsekwencji własnego sprawstwa.
- Subiektywne przeświadczenie o sobie jako świadomym, odpowiedzialnym sprawcy czynów i własnym sprawstwie (mocy sprawczej) zgodnym z preferencjami oraz o własnych zdolnościach kreowania siebie, świata, jak i wzajemnych relacji między nimi.

Powiązanie podmiotowości z tożsamością za pośrednictwem tych wyznaczników ilustruje rys. 2. Wyznaczniki pozostają we wzajemnej interakcji, są efektem oddziaływania na nie tożsamości, a ona poprzez nie wpływa na podmiotowość. Rozbudowywanie jednostkowej (osobowej) tożsamości ucznia ma ogromną rolę w kształtowaniu się jego poczucia podmiotowości. Należy zatem podejmować takie działania pedagogiczne, które będą rozbudowywać przede wszystkim jego indywidualną tożsamość.

Rys. 2. Podmiotowość jako nadbudowa tożsamości

Źródło: opracowanie własne.

Budowanie podmiotowości ucznia poprzez wspieranie kształtowania się jego tożsamości

Cele edukacji w ujęciu podmiotowym powinny być zorientowane na wielokierunkowe i całościowe dostrzeganie potrzeb dziecka. Poczucie bycia podmiotem, ocena własnej skuteczności oraz refleksja nad swoim działaniem są u dziecka w wieku wczesnoszkolnym podstawą do budowania opinii o sobie i kreowania siebie oraz swojego miejsca w świecie. Zaspokojenie potrzeb w tym zakresie przejawia się w podejmowaniu aktywności. Jest ona zarówno konkretnym aktem działania, jak i zdolnością do czegoś¹⁹. M. Tyszkowa podkreśla w ten sposób odniesienie aktywności do podmiotowości jako jej nieodłącznego składnika. W ujęciu socjologicznym ma tu miejsce swoisty aktywizm podmiotu polegający na tym, że tożsamość dziecka nie jest biernie kształtowana przez środowisko, ale w znacznej mierze ono samo ją kształtuje²⁰. Dziecko zawsze poszukuje optymalnego dla siebie środowiska rozwoju i właśnie w ten sposób konstruuje swoją tożsamość. Poziom aktywności, z jaką to robi, jest bezpośrednią pochodną podmiotowości, natomiast tożsamość określa logikę jego zachowania. Gdy dziecko ma trudności z uświadomieniem sobie własnej tożsamości i zrozumieniem samego siebie, nie ma wówczas szans na poczucie podmiotowości, co prowadzi do frustrującego odczuwania niepokoju i niepewności, niezdecydowania i zagubienia, a w efekcie powoduje chaos w myśleniu i działaniu.

W wieku niemowlęcym tożsamość ogniskuje się wokół własnej cielesności. To okres budowania pierwotnego Ja jako istoty wyizolowanej z otoczenia, skoncentrowanej na sobie. Rodzi się też pierwsze poczucie podmiotowości, które uwidacznia się w kontaktach z rodzicami (Ja jestem najważniejszy). W wieku około półtora roku dziecko przechodzi na tak zwany etap przeciwzależności, który trwa do około trzeciego roku życia. Jest to okres kształtowania się tożsamości nowego Ja. Jego aktywność koncentruje się na przeciwstawianiu się rodzicom, odseparowaniu się od nich, stawaniu się sobą. Podmiotowość dziecka jest w tym okresie budowana na poczuciu ufności, którą gwarantują rodzice (od których stara się odejść tożsamościowo). Pozwala ona na podejmowanie prób użycia własnych sił w badaniu i poznawaniu otoczenia. W wieku około trzech lat dziecko zaczyna pytać. To pozwala mu ustalić, kim jest, i w ten sposób budować własną egocentryczną tożsamość. Dlatego do szóstego roku życia dzieci nie potrafią jeszcze pojmować świata z punktu widzenia innej osoby. Z kolei przez cały okres przedszkolny trwa doskonalenie uświadamiania sobie swojej odrębności psychicznej. Podmiotowość jest w tym okresie odczuwana przez dziecko poprzez zewnętrzne cechy, sprawność fizyczną oraz umiejętności manualne. Dopiero w okresie

¹⁹ M. Tyszkowa, *Aktywność i działalność dzieci i młodzieży*, Warszawa 1990, s. 6.

²⁰ A. Słaboń, M. Pacholski, *Słownik pojęć socjologicznych*, Kraków 2010, s. 192.

wczesnoszkolnym pojawiają się u ucznia trwalsze cechy wewnętrzne, m.in. poczucie niskiej lub wysokiej samooceny. W tym czasie, jak charakteryzuje to J. Bałachowicz, wspieranie rozwoju autorefleksji i samoregulacji jest treningiem rozwoju podmiotowych relacji w świecie i całej osobowości ucznia²¹. Szczególnie krytyczny w kształtowaniu tożsamości jest okres adolescencji – przejścia od dzieciństwa do dorosłości. Przed młodym człowiekiem otwierają się nowe możliwości uczestnictwa w świecie. Następuje proces umacniania tożsamości w wymiarze zarówno interpersonalnym, jak i intrapersonalnym. Upodmiotowienie jest wtedy głównie uwarunkowane naciskami ze strony otoczenia. W okresie dorosłości tożsamość ulega utrwaleniu, jej zmiany są spowolnione i związane z życiową stabilizacją człowieka.

Z perspektywy formowania tożsamości ucznia niezwykle istotne znaczenie ma uzyskanie względnie stałych punktów odniesienia, dzięki którym może on stwierdzić, kim jest oraz co jest dla niego ważne²². Takimi punktami odniesienia są wzorce osobowe: początkowo rodzice, później nauczyciele i rówieśnicy, a w życiu dorosłym inne osoby dorosłe. W obszarze edukacji potrzebne jest natomiast takie kreowanie sytuacji dydaktyczno-wychowawczych, które sprzyjać będą rozwojowi duchowemu dziecka. Jak określił to B. Śliwerski, są to takie działania pedagogiczne, które polegają na „integrowaniu logiki rozumienia z logiką serca”²³. Tworzone są zatem modele nauczania, w których podstawą jest podmiotowość ucznia. Najbardziej znanym modelem, będącym jednocześnie wzorem do tworzenia innych do niego podobnych, jest stworzony przez C. Rogersa *Person Centered Approach* (PCA)²⁴. To podejście skoncentrowane na tożsamości osobistej ucznia, dążące do obdarowania go władczą mocą w zakresie twórczego i autonomicznego wpływania na własne losy. Priorytetem jest tu klimat psychologiczny, tzw. ułatwianie (*facilitation*), inspirujący uwalnianie i działanie jednostkowej mocy tożsamości. Źródłem podmiotowości ucznia staje się wtedy zdolność do rozwoju i umiejętność uczenia się na podstawie osobistych przeżyć.

Podsumowanie: podmiotowość – tożsamość – pełnomocność ucznia

W podmiotowym modelu kształcenia przyjmuje się założenie, że wszyscy uczniowie muszą osiągnąć stan osobistego spełnienia, choć mogą to być zupełnie różne poziomy uzyskanego efektu. Każdy uczeń jako podmiot edukacji ma prawo dokonywania wyborów zgodnie z kształtowaniem swoich preferencji. W naucza-

²¹ J. Bałachowicz, *Podmiotowość dziecka – teoria czy potrzeba dnia codziennego?*, „Życie Szkoły” (2008)7, s. 10.

²² A. Kozłowska, *Oddziaływanie mass mediów*, Warszawa 2006, s. 148.

²³ B. Śliwerski, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Kraków 2005, s. 184.

²⁴ Zob. M. Kościelniak, *Zrozumieć Rogersa. Studium koncepcji pedagogicznych Carla R. Rogersa*, Kraków 2004.

niu początkowym powinno się stworzyć dziecku jak najwięcej szans na budowanie swojej tożsamości poprzez samodzielne myślenie i działanie oraz kształtowanie podmiotowości poprzez rozwijanie wiary we własne siły i osiągnięcia. W kreowaniu podmiotowości edukacji punktem wyjściowym jest dobro uczącego się podmiotu (dziecka), punktem docelowym natomiast ma być najwyższe stadium rozwojowe tożsamości, czyli pełnomocność. W. Puślecki określa ją jako „stadium dojrzałej autonomii, samostanowienia i samorealizacji, oparte na solidnych podstawach wiedzy merytorycznej, znajomości swoich praw, sankcjonujących ogólnoludzkie wartości uniwersalne oraz na kompetentnym i odpowiedzialnym stosowaniu tych praw w szeroko pojmowanych reakcjach społecznych”²⁵. Dopiero stan pełnomocności daje gwarancję przygotowania ucznia do radzenia sobie z wyzwaniami współczesnego świata, do odpowiedzialnego czerpania z możliwości kształtowania godnego życia, jakie stwarza współczesność.

Bibliografia

- Bałachowicz J., *Indywidualizacja jako postulat i konieczność współczesnej edukacji początkowej*, [w:] *Dziecko-uczeń a wczesna edukacja*, red. I. Adamek, Z. Zbróg, Wyd. Libron and Authors, Kraków 2011.
- Bałachowicz J., *Podmiotowość dziecka – teoria czy potrzeba dnia codziennego?*, „Życie Szkoły” (2008)7.
- Bokszański Z., *Tożsamość, biografia i system działania – perspektywa Floriana Znanieckiego*, „Kultura i Społeczeństwo” (1988)3.
- Bruner J., *Kultura edukacji*, Wyd. Universitas, Kraków 2006.
- Chałas K., *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki. Godność, wolność, odpowiedzialność, tolerancja*, t. I, Wyd. Jedność, Kielce 2006.
- Czerepaniak-Walczak M., *Podmiotowość w perspektywie pedagogiki*, Wyd. WOM Gorzów Wlkp., Szczecin – Gorzów Wielkopolski 1994.
- Debesse M., *Etapy wychowania*, tłum. I. Wojnar, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2007.
- Gęsiński J., *Sytuacja ucznia w szkole*, Wyd. Instytutu Badań Edukacyjnych, Warszawa 1990.
- Karnat-Napieracz A., *Tożsamość, czyli świadomość redivivus*, Wyd. Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2009.
- Kobyłecka E., *Nauczyciel wobec współczesnych zadań edukacyjnych*, Impuls, Kraków 2005.
- Korzeniowski K., *Edukacja – podmiotowość – demokracja. O przebiegłości demokratycznego rozumu*, [w:] *Podmiotowość w wychowaniu. Między ideą a realnością*, red. E. Kubiak-Szyborska, Wyd. Wers, Bydgoszcz 1999.
- Kościelniak M., *Zrozumieć Rogersa. Studium koncepcji pedagogicznych Carla R. Rogersa*, Impuls, Kraków 2004.
- Kozłowska A., *Oddziaływanie mass mediów*, Wyd. SGH, Warszawa 2006.

²⁵ W. Puślecki, *Pełnomocność ucznia*, Kraków 2002, s. 29.

- Kubiak-Szymborska E., *Podmiotowość młodzieży akademickiej. Studium statusu podmiotowego studentów okresu transformacji*, Wyd. Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2003.
- Lipiec J., *Wolność i podmiotowość człowieka*, Wyd. Fall, Kraków 1997.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2001.
- Ostrowska U., *Doświadczenie wartości samego siebie przez podmioty edukacyjne szkoły wyższej w toku badań jakościowych*, [w:] *Doświadczenie wartości samego siebie w procesach edukacyjnych*, red. A.M. de Tchorzewski, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Bydgoszcz 1997.
- Puślecki W., *Pełnomocność ucznia*, Impuls, Kraków 2002.
- Semków J., *Świat wartości koniecznym punktem kształcącego się człowieka*, „Kultura i Edukacja” (2000)3-4.
- Shugar G.W., *Małe dziecko w sytuacji dwupodmiotowej: Jak powstaje i na czym polega struktura Działania Wspólnego?*, [w:] *Wychowanek jako podmiot działań*, cz. 1, red. M. Kofta, A. Gurycka, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1989.
- Słaboń A., Pacholski M., *Słownik pojęć socjologicznych*, Wyd. Akademia Ekonomiczna, Kraków 2010.
- Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Wyd. Oficyna Naukowa, Warszawa 2003.
- Śliwerski B., *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Impuls, Kraków 2005.
- Tyszkowa M., *Aktywność i działalność dzieci i młodzieży*, Wyd. WSiP, Warszawa 1990.

ADRES DO KORESPONDENCJI

ADDRESS FOR CORRESPONDENCE

Dr Joanna Juszczyk-Rygałło
Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie
e-mail: j.juszczyk-rygallo@ajd.czyst.pl

